

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на дисертацію Грушко Мальвіни Валеріївни на тему
«Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму
військовополонених», що подана на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне
право

Актуальність теми дисертаційного дослідження. У кінці лютого 2014 року на території окремих адміністративно-територіальних одиниць України розпочалися процеси, які мали на меті вивести з під юрисдикції та ефективного контролю України певні її складові частини (Автономної Республіки Крим, міста Севастополь, Донецької та Луганської областей). Завдяки мужності та стійкості українського народу розповсюдження цих процесів вдалося зупинити, але, на превеликий жаль, територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополь була окупована, а на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей розпочався збройний конфлікт. Саме збройний конфлікт, адже з точки зору міжнародного гуманітарного права ті події, що відбуваються в окремих районах Донбасу, підпадають під визначення збройного конфлікту, напрацьованого міжнародними кримінальними трибуналами. При цьому національне правове регулювання, а саме запровадження антитерористичної операції і невведення воєнного стану, жодним чином не впливають на кваліфікацію ситуації на Донбасі з точки зору міжнародного гуманітарного права.

Відповідно, на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей відбувалися і досі відбуваються події, тісно пов'язані зі збройним конфліктом: активні воєнні дії з залученням великої кількості військової техніки, напади за допомогою зброї, що має невибіркову дію, масове руйнування місць проживання цивільного населення, затримання учасників

збройного конфлікту з обох боків. При цьому часто цим затриманим особам не гарантується жоден мінімальний стандарт гуманного поводження, а їх визволення напряму залежить від політичної волі керівництва обох сторін збройного конфлікту проводити обміни такими затриманими особами.

Не можна не відзначити і той факт, що вкрай часто осіб, затриманих у результаті безпосередньої участі у збройному конфлікті на Донбасі, засоби масової інформації, неурядові організації, навіть органи державної влади називають військовополоненими, не усвідомлюючи, що військовополонений – це окремий правовий статус за міжнародним гуманітарним правом, і що за цим же міжнародним гуманітарним правом існує кардинальна відмінність між військовополоненими та особами, чия свобода була обмежена у зв'язку з безпосередньою участю у воєнних діях.

Таким чином, дисертаційне дослідження Грушко М.В. на тему «Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених» безумовно є актуальним і таким, що допоможе сформулювати в українському суспільстві правову позицію щодо окремих правових статусів фізичних осіб, затриманих у результаті збройного конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей.

Окрім того, дисертаційне дослідження Грушко М.В. є актуальним у зв'язку з тим, що, незважаючи на те, що правовий статус військовополоненого доволі детально врегульований у договірному і звичаєвому міжнародному гуманітарному праві (зокрема, поводженню із військовополоненими присвячена ціла третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.), залишається багато питань щодо ефективності міжнародних контрольних механізмів захисту військовополонених (зокрема, залучення держав-покровительок), а також застосування інституту воєнного полону в практиці міжнародного гуманітарного права в контексті класифікації та кваліфікації збройних конфліктів.

Також можна зазначити, що інститут воєнного полону і правовий статус військовополоненого є досить незвичними категоріями для українського

експертного середовища і громадянського суспільства, а тому кристалізація сутності цих понять в одній науковій роботі, на нашу думку, як члена Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права, є важливим завданням, з яким вдало впоралася дисертантка.

Підсумовуючи, однозначно можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Грушко М.В. на тему «Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених» є актуальним дослідженням важливої проблеми міжнародного гуманітарного права як в теоретичній, так і в практичній площині.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна. Дисертаційне дослідження Грушко М.В. складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (загалом 466 найменувань) та додатку. Така структура роботи є обґрунтованою і дозволила дисертантці змістовно висвітлити важливі аспекти теми, розкритої з дотриманням логічної послідовності викладу матеріалу.

Ознайомлення з дисертацією Грушко М.В. дає підстави стверджувати, що автором виконане серйозне наукове дослідження складної міжнародно-правової проблеми. Перевагою цієї роботи є передусім те, що дисертантка першою серед інших вітчизняних науковців комплексно дослідила інститут воєнного полону, його становлення та розвиток, а також специфіку міжнародно-правового регулювання статусу і поводження з військовополоненими на сучасному етапі.

Наукові результати, висновки, що отримав автор, та запропоновані ним рекомендації ґрунтуються на критичному аналізі значного обсягу зарубіжної та вітчизняної наукової літератури та статей у періодичних виданнях.

Обґрунтованість та достовірність отриманих результатів, висновків та пропозицій підтверджується широкою джерельною базою проведеного дослідження, використанням різноманітних прийомів аналізу визначених

питань, достатньою апробацією отриманих результатів, а також тим, що до однозначних висновків приводить аналіз різних аспектів досліджуваної теми.

Методи наукового дослідження, що застосував дисертант, забезпечили необхідний рівень логічного обґрунтування наукових положень дисертації.

До основних наукових досягнень дисертанта, на нашу думку, слід віднести такі положення, що відрізняються **науковою новизною**.

У підрозділі 1.1. дисертант наводить вдалий виклад історії становлення і розвитку режиму воєнного полону і поводження з військовополоненими. Зокрема, цей історичний аналіз стосується традицій та звичаїв, що панували на Русі. У підрозділі 1.3. дисертант досліджує поняття військовополонений у міжнародному гуманітарному праві та його доктрині, починаючи з початку XIX століття. Автор вдало помічає в цілому виправдане застосування терміну військовополонений в українській мові і абсолютно вірно відзначає правильність застосування терміну воєнний полон (с. 46).

У підрозділі 1.3. дисертант також наводить детальний аналіз категорії «незаконні комбатанти» і в цілому вдалий їх поділ на дві категорії: незаконні комбатанти на полі бою та незаконні комбатанти у тилу (с. 58). У підрозділі 1.4. дисертант досліджує питання існування інституту воєнного полону в міжнародному гуманітарному праві та його функціонування.

В підрозділі 2.1. міститься вдалий виклад історії кодифікації норм про поводження з військовополоненими та їхній захист. При цьому дисертант вдало висвітлює жорстоке ставлення нацистської Німеччини до радянських військовополонених, яке було спричинено тим, що СРСР не підписав і не ратифікував Женевську конвенцію 1929 року про поводження з військовополоненими (с. 96 – 97). Також у цьому підрозділі акцентується увага на перевагах III Женевської конвенції 1949 року про поводження з військовополоненими по відношенню до відповідної Женевської конвенції 1929 року. Серед головних таких переваг автор зазначає те, що III Женевська конвенція 1949 р. застосовується до усіх збройних конфліктів між державами, навіть у тому випадку, якщо одна з них не визнає стану війни, а також в усіх випадках окупації, навіть якщо така окупація не зустріла

жодного збройного спротиву (с. 101). Женевська конвенція 1929 р. застосовувалася виключно до війн, які мали оголосити та визнати всі держави, що брали в ній участь.

Також у підрозділі 2.1. досліджуються новації щодо поводження з військовополоненими, наведені у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій по відношенню до III Женевської конвенції 1949 р. Головною з цих новацій визначено поширення правового статусу військовополонених на учасників національно-визвольних війн в ході загальної інтернаціоналізації національно-визвольних війн (с. 105).

У підрозділі 3.1. М.В. Грушко робить сміливу і, в цілому, вдалу спробу кваліфікувати збройний конфлікт в окремих районах Донецької та Луганської областей та визначити застосовність інституту воєнного полону до відповідних ситуацій та подій.

На с. 176 дисертаційного дослідження та у пункті 8 висновків дисертант зазначає, що кваліфікація збройного конфлікту на сході Донецької та Луганської областей дозволяє охарактеризувати його як інтернаціоналізований. Дисертант також зазначає, що це є підставою для застосування третьої Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. до тієї частини конфлікту на Донбасі, яка є міжнародним збройним конфліктом. Відзначимо, що вперше на рівні дисертаційного дослідження в Україні зроблена спроба кваліфікувати збройний конфлікт в окремих районах Донецької та Луганської областей. В цілому кваліфікація збройного конфлікту на Донбасі, наведена дисертантом, співпадає з кваліфікацією більшої частини українських юристів-міжнародників, які займаються міжнародним гуманітарним правом: на Донбасі є неміжнародний збройний конфлікт між Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України з одного боку проти організованих збройних груп так званих «ДНР» і «ЛНР» з іншого боку; також на Донбасі є (або відбувається у моменти прямих збройних зіткнень) міжнародний збройний конфлікт між Україною та Російською Федерацією.

В підрозділі 3.4. дисертант наводить ґрунтовний аналіз нормативно-правових актів України щодо імплементації міжнародних стандартів поводження з військовополоненими та детально досліджує статті Кримінального кодексу України, які криміналізують погане і жорстоке поводження з військовополоненими (статті 434 і 438 Кримінального кодексу України відповідно).

Всі висновки і положення дисертації ґрунтуються на ретельно опрацьованому широкому спектрі наукових, аналітичних та документальних джерел. При цьому заслуговує схвалення використання Грушко М.В. для обґрунтування відповідних положень і висновків праць не тільки вітчизняних авторів і перекладної літератури, але й зарубіжних наукових і документальних першоджерел, що поглиблює новизну дисертаційного дослідження, достовірність його висновків.

Дисертантка у цілому успішно справила з поставленими завданнями, а сформульовані у роботі висновки містять положення, яким властиві елементи наукової новизни. Всі вони є достовірними і науково обґрунтованими.

Повнота викладу основних результатів дослідження в опублікованих працях. Основні результати дисертаційної роботи висвітлено в наукових публікаціях дисертанта. Її посилання на опублікування досліджень за дисертацією є достовірними. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у шести статтях у наукових фахових виданнях України, двох статтях (одна з них – у співавторстві) в іноземних фахових виданнях, одній статті в іншому виданні, а також у п'ятнадцяти тезах наукових доповідей, що опубліковані у матеріалах науково-практичних конференцій.

Зміст автореферату достатньо розкриває основні положення дисертаційної роботи, а також отримані автором нові наукові результати, висновки та рекомендації і є ідентичним основним положенням дисертації.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Разом з тим, незважаючи на загальну позитивну оцінку, у роботі Грушко М.В., як у будь-якому новому теоретичному дослідженні складної, багатоаспектної та

дискусійної наукової проблеми, містяться положення, які викликають зауваження або видаються недостатньо обґрунтованими чи принаймні дискусійними.

1. У підрозділі 1.3. дисертаційного дослідження, зокрема на с. 47, а також у науковій новизні та висновках дисертаційного дослідження (пункт 1 висновків), дисертант надає таке визначення військовополоненого – громадянин іншої держави, котрий як комбатант чи некомбатант бере участь у міжнародному чи інтернаціоналізованому збройному конфлікті та у стані беззахисності та нездатності до опору чи в разі добровільної здачі потрапляє під владу супротивної сторони, яка перебуває у конфлікті. Таке доктринальне визначення поняття військовополоненого викликає певні зауваження та породжує наукову дискусію. В цілому схвально відносячись до концепції та явища інтернаціоналізації збройного конфлікту (залучення до неміжнародного збройного конфлікту третьої держави), ми не вважаємо за доцільне виділяти такий окремий вид збройного конфлікту як інтернаціоналізований. Наша думка підкреслюється тим, що Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. про захист жертв війни та Додаткові протоколи до них знають лише два види збройного конфлікту: міжнародний збройний конфлікт (збройний конфлікт міжнародного характеру) та неміжнародний збройний конфлікт (збройний конфлікт неміжнародного характеру). На нашу думку визначення поняття військовополоненого не може бути виключно доктринальним, адже воно повинно включати практичний елемент із Женевських конвенцій 1949 р. і Додаткових протоколу I. Крім того, дисертант у дослідженні пише про те, що до інтернаціоналізованих збройних конфліктів інститут воєнного полону застосовується до тієї частини, що є міжнародним збройним конфліктом (с. 232 – 233, пункт 8 висновків). Отже, можливо, не варто у визначенні поняття військовополонений виділяти інтернаціоналізований збройний конфлікт як окрему правову категорію.

Окрім того, оскільки, на нашу думку, визначення поняття військовополонений не може мати виключно доктринальний характер, а

повинно тісно корелювати із практикою і договірними положеннями, також видається дискусійним застосування у описі цього поняття терміну «некомбатант», який є в основному доктринальним і вкрай рідко зустрічається у Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 р. та Додаткових протоколах до них.

2. В підрозділі 1.3. на с. 60 – 61 дисертант фактично прирівнює працівників приватних військових компаній до найманців у випадку наявності усіх ознак найманців, які містяться у міжнародних угодах. Ми погоджуємося з точкою зору, що працівники приватних воєнних компаній не є комбатантами і не повинні мати право на статус військовополоненого, але не погоджуємося з точкою зору, що вони по суті можуть вважатися найманцями. Така наша точка зору пов'язана з тим, що, з наявної практики використання працівників приватних військових компаній під час воєнних дій, немає прикладів наявності у них всіх ознак найманців, закріплених у міжнародних договорах. Стаття 47 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р. встановлює шість, а Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 р. – п'ять кумулятивних критеріїв для визнання індивіда найманцем. Тобто, щоб визнати фізичну особу найманцем, повинні співпасти всі відповідні критерії, відсутність одного з них унеможлиблює визнання фізичної особи найманцем. Вважаємо, що всі відповідні критерії для визнання найманців не застосовуються до працівників приватних воєнних компаній, адже найчастіше вони є громадянами держави, яка є стороною у конфлікті та мають офіційний трудовий договір (контракт) зі своєю компанією. На нашу думку ці дві підстави не дозволяють визнавати працівників приватних воєнних компаній найманцями.

3. У підрозділі 3.4. при аналізі основних нормативно-правових актів України щодо поводження з військовополоненими досить невелика роль приділяється аналізу відповідних положень Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України, затвердженого Наказом Міністра оборони України № 400 від 11.09.2004 р.

Вважаємо, що дисертанту варто було приділити більше уваги аналізу відповідних положень щодо поводження з військовополоненими з цього ключового нормативно-правового акту, який є базовим актом із застосування міжнародного гуманітарного права для Збройних Сил України

4. У додатку до дисертаційного дослідження (с. 284 – 287) дисертант виклала проект внесення змін до статті 438 Кримінального кодексу України «Порушення законів та звичаїв війни». Ми погоджуємося з тим, що чинна редакція статті 438 не відповідає кращим іноземним зразкам і є вкрай важкою для застосування правоохоронними органами України. По суті, чинна редакція статті 438 написана так, що працівник правоохоронних органів повинен ідеально знати зміст Женевських конвенцій 1949 р. та інших міжнародних договорів у сфері міжнародного гуманітарного права і мати вміння самостійно визначати, яка діяльність та поведінка є їх серйозними порушеннями. Тому ми безумовно підтримуємо ідею внесення змін до статті 438 Кримінального кодексу України. Але, разом з тим, ми вважаємо, що зміни, запропоновані дисертантом у додатку до дисертаційного дослідження, не роблять цю статтю «більш привабливою» для використання, її зміст залишається складним для розуміння і містить багато різних правил і категорій в межах кожного з запропонованих підпунктів. Вважаємо, що зміни, які необхідно внести до статті 438 Кримінального кодексу України, повинні в цілому відповідати положенням статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду «Воєнні злочини», яка є найкращим і найбільш чітким на сьогодні прикладом криміналізації воєнних злочинів, тобто порушень законів та звичаїв війни.

В цілому ж, зазначені зауваження є дискусійними, не порушують правильну концепцію роботи і не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження.

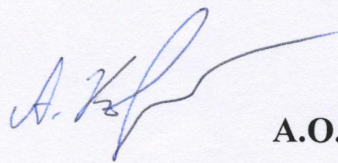
Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. У цілому дисертаційна робота Грушко Мальвіни Валеріївни на тему «Становлення та специфіка міжнародно-правового

режиму військовополонених» є завершеним і самостійним дослідженням, що присвячене актуальним проблемам міжнародного права.

Отримані результати можуть бути застосовані у навчальному процесі і наукових дослідженнях.

На основі вивчення змісту дисертації та праць, опублікованих за темою дисертації, можна зробити висновок, що дисертація Грушко М.В. «Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених» відповідає вимогам п. п. 9, 11, 12 і 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор Грушко Мальвіна Валеріївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

**Кандидат юридичних наук,
асистент кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

А.О. Кориневич

